

Az *Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara* tanulmányíró versenyt hirdetett. A verseny meghirdetésének célja az volt, hogy ösztönözze a hallgatókat arra, hogy olvassanak, foglalkozzanak az általuk tanult szláv nyelv irodalmával. Hagyományt szeretnénk teremteni, és minden félévben meghirdetjük ezt a versenyt, hogy a hallgatóknak lehetőséget adjunk arra, hogy megméressék magukat. A díjátadó ünnepséget 2015 májusában tartották meg. A rendezvényt a *Zuglói Szlovák Önkormányzat* és médiatámogatóként folyóiratunk, a *BARÁTSÁG* szponzorálta. Az alábbiakban a nyertes pályaművet adjuk közre.

Csernok Emese

Az apamotívum szerepe és összehasonlítása Gogol és Puskin egy-egy művében

Szemináriumi dolgozatomban kiemelten szeretnék foglalkozni az apamotívummal és annak szerepével a XIX. század első felének orosz irodalmában. Igyekszem lebontani ezt a szüzsét, hogy megállapíthassam, mennyire befolyásolja az apa jelenléte a mű cselekményét.

Ehhez először meg kell határozni az apa szerepkörét a társadalomban, azon belül is a családban, tehát a mikromilióben. „A mikromilió [...] társas mező, amelyet együtt élő, összetartozó személyek alkotnak.”¹ Dr. Bagdy Emőke szerint a gyermek személyiségfejlődésében a család az első jelentős állomás, ugyanis itt találkozik először olyan szabályrendszerekkel, amelyek az ő kultúrájának a sajátosságai. Ebben a szociális térben alakulnak ki az alapvető pszichés jegyek, amelyek elősegítik a megfelelő „én-kép” kialakulását. A család feladata abból is áll, hogy ellátja a gyermek gondozását, valamint szerepmintákat közvetít.² A fent említett modellben az apának kivételes szerepe van. Carl Gustav Jung ezt így fogalmazza meg a könyvében: „Az apa az alkotó és a tekintély, ezért ő a törvény és az állam. Átszövi a világot képzelőerejével, mint a szél, ő a láthatatlan gondolatokkal alkotó és kormányzó. Ő a teremtő szellő, a szellem.”³ Ebből a gondolatból kiindulva az apa az uralkodó személyiség a családban. Leszögezhetjük tehát, hogy az anya mellett, az apának is erős befolyása van a gyermek személyiségének fejlődésében. Az embert a saját életében ugyanis egy megfejthetetlen erősebb kéz is irányítja a sorsszerű események felé. „Gyakorta Isten vagy ördög kezének nevezzük, és ezzel tudattalanul pontosan fejezzük ki egy pszichológiai értelemben rendkívül fontos tényezőt, nevezetesen azt aényt, hogy a lelkünk életét formáló kényszer autonóm személyiség jellegével bír...” – olvasható Jung előbb már idézett könyvében. Ez a láthatatlan erő, kéz, alak szorosan kapcsolódik az apa-ímagóhoz (ímagó: kép, képmás), abban gyökerezik. Ezt az erőt azonban nem lehet észrevenni, mert ez őseink-

től ered, akiket évmilliók során az evolúció formált. Olyan rendszerek, amelyek a születésnél kialakítják az ember lényének tudattalan alaprajzát. Ezt az ösztönös erőt Jung archetípusnak nevezte el és úgy véli, hogy minden apa mögött ott áll ez az apaarchetípus, ami szerinte a hatalmuknak egyik mozgatórugója lehet. Benne össz pontosul minden olyan rendszer, tett és gondolat, ami őseinkből alakult ki.⁴ Épp ezért állapíthatjuk meg azt, hogy az események történéseiben nagy szerepet játszik, és a gyermekek tetteit hátulról erősen irányíthatja. Ennek a hatalomnak alá van rendelve az ember, azonban vannak esetek, amikor szembe lehet vele fordulni.

A továbbiakban két orosz művet mutatok be, egy regényt és egy elbeszélést, amelyekben igyekszem példákkal alátámasztani az apai hatalom jelenlétét, erejét és hatását, valamint bemutatni két gyermeket, akik mégis ellenálltak ennek az erőnek.

Az első választott művem Alekszandr Szergejevics Puskin *A postamester* című írása, amely a *Néhai Ivan Petrovics Belkin elbeszélései* című alkotásának része. Virin postamesternek a lányával, Dunyával kialakult kapcsolata jól példázza a gyermeke feletti apai hatalmat. Történetükben kulcsfontosságú az a tény, hogy Virin felesége meghalt, és Dunya akaratlanul is átveszi anyja szerepét a családjukban. Mos, főz, takarít, ellátja a háztartást. Virin maga is azt mondja a lányáról a narrátornak: „Olyan okos, olyan ügyes, egészen a megboldogult anyja.”⁵ Ahhoz, hogy a lány felvegye ezt a szerepet, a saját életét és önálló érzéseit kell feláldoznia, tehát áldozati szerepbe kényszerül.⁶ Lényegében az apa-archetípusnak rendeli alá magát, mert azt az ösztönmintát követi, hogy az apja mellett álljon, segítse őt, társa legyen. „Az apának demonstratív, normatív és irányító funkciója van. Hordozza, és viselkedésével, attitűdjével közvetíti a normákat, gyermekét ezek megtartására készíti, és így tereli értékorientációs fejlődését.” (Bagdy, 1982.)

Csernok Emese bemutatkozása: 22 éves vagyok. Szlovákiában születtem, Salgótarjánban jártam gimnáziumba. Gimi után elvégeztem egy OKJ-s képzést. Most itt élek Pesten és a szlavisztika-orosz szakirányon tanulok, illetve a szlovák a minor tárgyam. Most vagyok másodéves.

Csak Minszkij felbukkanása lehet elég erős hatású ahhoz, hogy ez a minta megszakadjon és Dunya elérje a sorsa által kiszabott célt: az örök szerelmet és a méltó boldogságot. Ezt sejtí meg Virin is, amikor elengedi lányát Minszkijjel a templomba. Tudat alatt megérezte, hogy nem foszthatja meg gyermekét a szabadságtól. „Az persze nem tudja, hogy ezzel végleg, örökre küldi el magától, de unszólo gesztusában világosan megnyilvánul a sejtés: Dunya független, kvalitásaihoz illó saját élete csak azon az áron képzelhető el, ha otthonát odahagyja.”⁷ Virinből a gondoskodó apa jött elő, de döntését hamar meg is bánja. Lánya távozása után fél órával már sejtí a bajt, „sajogni kezd a szíve”⁸, és el is indul utána. „Az epikai motiváció tehát mindhármukat egy irányba hajtja – még ha ez voltaképp egyikőjükben sem tudatosul. Virin apai szeretetének mélysége pontosan abból érezhető, hogy ösztönösen előmozdítja a Dunya számára kiúttalan szituáció fölszámolását, és nem gondol ennek számára végzetessé váló egzisztenciális és pszichikai következményeivel.”⁹ Minszkij és Dunya fejében csak a szökés ötlete fogant meg, végleges döntést nem hoztak. A megszóktetést és lánya életének megváltozását végső soron épp az apja hagyta jóvá, mert Dunya jelleméből kiindulva, mindig az apai hatalom volt az irányító és az apja személye volt a döntéshozó.¹⁰ Az apai hatalom tehát egyrészt úgy érvényesült, hogy akaratlanul is magához láncolta a lányát, de arról is az ő tudatalattija döntött, hogy mikor oldja fel ezt a rabságot.

Virin és Dunya között az apa-gyermek kapcsolat egy másik aspektusban is megnyilvánul, ami szintén ahhoz a tényhez köthető, hogy Dunya elszökik Minszkijjel. Ehhez először is tisztázni kell azt a tényt, hogy az elbeszélés egy olyan metaforára épül, amely egy közmondásból, illetve egy bibliai történetből eredeztethető.¹¹ Amikor a postamester lánya megszókkik a tiszttel, és Virin úgy dönt, hogy utána megy, ezeket a szavakat használja: „Talán [...] haza tudom hozni eltévedt kis báránykámát”.¹² Érdemes megfigyelnünk a választott metaforát, amelyet egy másik szövegben is felfedezhetünk. A motívum Jézus az elveszett juhrol szóló példabeszédére utal („Ha közületek valakinek száz juha van, és egyet elveszít közülik, nem hagyja-e ott a kilencvenkilencet a pusztában, és nem megy-e az elveszett után, amíg meg nem találja? Amikor megtalálja, örömeben vállalára veszi, haza megy, összehívja barátait és szomszédait, majd így szól hozzájuk: ÖrüljeteK velem, mert megtaláltam az elveszett juhomat.” – Lukács, 15.) Ez a példabeszéd az elbeszélésben a tékozló fiú történetén keresztül is megjelenik, méghozzá a postamester szobájának falán lévő kis képekkel ábrázolva. Ebben az esetben tehát tekinthetjük Dunyát a történetben a tékozló fiú megfelelőjének, így joggal várjuk azt a pillanatot, hogy a lány azonnal felismeri hibás döntését, majd visszatér apjához, aki örömmel várja haza. Ez a döntés viszont csak a postamester halála után következik be, amikor Dunya visszatér a szülői házba és felkeresi apja sírját. „A bibliai modell egységes (ciklikus) tér-idejéhez képest a puszkini modelltben

a tér-idő e kaland folytán véglegesen kettészakadt: Virin csak lopva pillanthatott be a pétervári arisztokrácia világába, mely lányát befogadta, s apja halálával Dunya számára úgyszintén nem lehetséges többé a visszatérés abba a világba, melyből vétetett.”¹³ Ahhoz, hogy ezt a problémát megérthessük, utalunk kell egy másik szövegre, hiszen az „eltévedt bárányka” motívuma egy másik példabeszédben is megjelenik, amelyet János evangéliumának 10. fejezete tartalmaz. („Bizony, bizony mondom nektek: Aki nem az ajtón megy be a juhok aklába, hanem máshol oson be, az tolvaj és rabló. Aki pedig az ajtón megy be, az a juhok pásztora. Ennek ajtót nyit a kapus, a juhok pedig hallgatnak annak szavára. Juhait a nevükön szólítja, és kivezeti őket. Miután valamennyi sajátját kiengedi, előttük megy a juhok pedig követik őt, mert ismerik a hangját. Idegen után pedig nem mennek, hanem elfutnak tőle, mert az idegenek hangját nem ismerik.”) Ez a példabeszéd az idegen és a jó pásztor közötti különbséget fejezi ki, amelyre Puskin visszautal akkor, amikor Virin elengedi a saját lányát Minszkijjel, és közben megszeppent Dunyát ezekkel a szavakkal nyugtatja: „Mit félsz? [...] Hisz nem farkas a tekintetes úr, nem esz meg, kocsikázz csak a templomig”¹⁴ Épp a postamester az, aki kiosztja a szerepeket, hiszen maga sem tekintí Minszkijt farkasnak, nem lehet ő az idegen, aki el akarja rabolni „eltévedt báránykáját”. Így amikor a postamester elmegy érte, Dunya úgy cselekszik, ahogy a juhoknak a példabeszéd alapján kell, nem követi az idegent.¹⁵ Itt utalhatunk vissza a tékozló fiú történetére, és arra, hogy Dunya hazajön. Nem várhatjuk, hogy a lány rögtön visszatér, mert nem Virin a jó pásztora, ő nem védelmezi a gyermeket, hanem áldozati szerepbe kényszeríti, hatalmát gyakorolja rajta. Egyedül Minszkij oldhatja fel a kettejük között lévő uralmi viszonyt, és ezáltal ő lesz a jó pásztor, aki megvédi és boldoggá teszi báránykáját.

Az apa hatalma és irányító szerepe Nyikolaj Vasziljevics Gogol Tarasz Bulba című regényében is előtérbe kerül. Főhőse, Tarasz egy nagyon makacs, hithú, egyszerű kozák. Lelkében teljesen ösztönösen egyesül őseinek hite és lojalitása a közösség iránt. Ez a kulcsa az erejének és hatalmának, amivel fiait, Osztapot és Andrijt próbálja irányítani. Annak a motívuma, hogy felismeri apai uralmát (ahogyan Virin a lánya elengedésénél), itt is megjelenik, amikor fiait tanulni küldi. Ennek lényeges kiindulópontja Gogol tökéletes helyválasztása, hiszen „civilizációs-művelődési hatás és az ortodox hagyomány csatája [...] az előző századokban mindenekelőtt a nyugati végeken elterülő Ukrajnában zajlik.”¹⁶ Az itt élő nemességre egyre nagyobb erővel hat a lengyel életvitel, elterjednek bizonyos szokások ezen a vidéken. Ezeket a változásokat azonban Tarasz nehezen fogadja el, benne még lobog a kozák tűz, élteti a harc és az egyszerű élet. Akkor mégis mi készíti arra, hogy fiait a kor szokásának híven a kijevi akadémiára adja be? Feltehetőleg ugyanaz munkálkodik benne ösztönösen, ami Virinben is. Kiutat kell mutatnia gyermekeinek a hatalmi árnyékból, és erre a legjobb, ha maga is

beáll azon emberek közé, akik fiaikat iskolába adják. Döntését azonban ő is megbánja, és amint a fiúk tanulni kezdenek, minden alkalmat kihasznál arra, hogy kigúnyolja ruháikat, ócsárolja az egész iskolát. Talán abban bízik, hogyha a fiai előtt támadja a művelődésre való hajlamot, akkor bennük is feléled az ősi szellem, az igazi kozák vér. „A sík mező meg egy jó paripa – ez a ti kényeztetőtök! [...] Szemét az mind, amivel a fejeteket telegyömöszölik; akadémia, ábécé, iskoláskönyv, filozófia, mifene – köpök rá!...”¹⁷

„Tarasz Bulbának, a korabeli Ukrajnának vagy az egész keleti szlávok kultúra és a civilizáció ellentéte közötti hánykódása nem magában a hősből, hanem fiaiban mutatkozik meg.”¹⁸ Azért bennük, mert őket állította az apjuk választás elé, és dönteni kényszerülnek a két út között, hiszen a kor szellemében ezek már nem függenek össze szorosan. Osztap a „létalapozó kultúrértékekről való gondolkodást”¹⁹, míg öccse ezzel ellentétesen az „életet szebbé, csiszoltabbá tenni hivatott művelődés buzgó és szenvedélyes szolgálatát”²⁰ választja. Andrij kihasználja azt a lehetőséget, amit Tarasz felkínált neki, csakúgy, mint Dunya, aki elszökött Minszkijel. Kiszakad a megszokott normából és önálló útra lép. A művelődés iránti érdeklődésben azonban kulcs szerepe van az én-keresésnek. Kezdetben „tudattalan imitációról” beszélünk, vagyis a gyermek átveszi apja viselkedési formáját, mintha teljesen azonos lenne édesapjával. A személyiségfejlődéshez ez a szakasz elengedhetetlen, de egy idő után megtörténik az, amikor kezdi felismerni saját vágyait, lehetőségeit és ez néha magával vonja a szülővel, családdal való szembefordulást. Így az azonosulás már az ellenkező eredményt hozza.” (Jung, 1995.) Mivel Andrij abban a szellemben nőtt fel, amiben Tarasz is élt, nehéz teljes mértékben elszakadnia az apai hatalomtól. Lelkében ez a kettősség megmarad a mű végéig, mert bár leteszi voksát a lengyel sereg mellett, amikor apja a harcmezőn ráparancsol, hogy szálljon le a lováról, mégis engedelmeskedik neki. („A hagyományos családmódban még mindig leginkább az apa a fegyelműző erő, a követelmények közvetítésének „óriása”. Az apai tilalom és büntetés azért elviselhetetlen a gyermek számára, mert attól ered, akit csodál és szeret.” – Bagdy, 1986) Andrij személyes indokait Tarasz nem veszi észre. Ő testesíti meg azt az apatípust, aki ezekről az ellentétesen ható erőkről nem akar tudomást venni. Makacs ember, aki csak abban hisz, hogy a kozák közösség melletti kitartás az egyetlen járható út az életükben. A „...kozák közösség szolgálata mellett nem szabad, hogy komolyan számításba jöjjön a művelődés szempontja.”²¹ Épp ezért felfoghatatlan neki, Osztapnak és az egész kozák népnek az, amit Andrij érez, akár a művészet, akár a lengyel lány, akár a kultúra iránt. Semmit nem ismernek fel azokból az értékekből, amelyeket ez a fiú fontosnak tart. Tarasz mindeközben már nem tud mérlegelni, elvesztette épeszű döntései felett az uralmat. Azért, hogy fiát, népét és hitét megmentse, bármire képes lenne. A kozákok nyers életszemlélete és a másik, művelt, az ő igaz világlukát veszélyeztető felfogás

között éles ellentét alakul ki. Tarasznál megindul az az ösztönös védelmi funkció, amely arra készíti, hogy az ellenséget habozás nélkül elpusztítsa. Nem kíméli saját fiát sem. Amikor a csatatéren a sors úgy fűzi a szálat, hogy útjaik összefolynak, akkor a kozák apa egy szabályos kivégzést hajt végre. Így Tarasz Bulba vált fiúgyilkossá.²²

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy az apa képes irányítani a cselekményt. Virin, a postamester saját apai hatalmát arra használta fel, hogy lányát magához láncolja. Tarasz uralma pedig abban teljesedett ki, hogy elérje: fiai védelmezzék a kozák hitet és közösséget, ahogyan ő. Mindkét apafigura megbukott a saját küldetésében. A gyermekek szembefordultak az apai hatalommal. Dunya a szerelemben találta meg igazi boldogságát, Andrij pedig egy másik közösségben, a lengyelek között lelte meg azt az életfelfogást, amelyre mindig is vágyott. Az apja iránti tisztelete azonban nála is megmaradt a végsőkig. Az apai hatalom jelenlétét tehát nem tagadhatjuk, mögöttünk álló ösztönminták dolgoznak, irányítják a tetteinket. Az a döntés azonban, hogy ezek milyen mértékben befolyásolják a saját életünket, rajtunk áll.

Jegyzetek:

- ¹ BAGDY Emőke, dr.: Családi szocializáció és személyiségzavarok. Budapest, Tankönyvkiadó, 1986. p.12
- ² Uo. pp.14-15
- ³ JUNG, C. G.: Gondolatok az apáról, az anyáról és a gyermekről. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1995. p.61
- ⁴ Uo. pp.63-64
- ⁵ PUSKIN, A. Sz.: A postamester. (ford. Makai Imre) In.: Puskin: Regények – elbeszélések. Bp., Európa Könyvkiadó, 1977. p.109
- ⁶ PÁLFI Ágnes: Puskin-elemzések (Vers és próza). Modern Filológiai Füzetek 54., Budapest, Akadémiai Kiadó 1997. p.161
- ⁷ Uo.
- ⁸ PUSKIN: i.m., p.113
- ⁹ PÁLFI Ágnes: i.m., p.161
- ¹⁰ Uo.
- ¹¹ SCHMID, Wolf: Próza és költészet Néhai Ivan Petrovics Belkin elbeszéléseiben. (ford. Trombitás Judit) In.: KROÓ Katalin (szerk.): Bevezetés a XIX. századi orosz irodalom történetébe. I.kötet Budapest, 2006. p.158
- ¹² PUSKIN: i.m., p.115
- ¹³ PÁLFI Ágnes : i.m., p.166
- ¹⁴ PUSKIN: i.m., p.113
- ¹⁵ SCHMID, Wolf: i.m., p. 159
- ¹⁶ FEJÉR Ádám: Gogol és a polgárosodás gúnyrajza. Szeged, SZOTE nyomda 1998 p.102
- ¹⁷ GOGOL, Ny. V.: Tarasz Bulba (ford. Áprily Lajos) In.: Egy örült naplója. Válogatott művek. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2010. p.9
- ¹⁸ FEJÉR Ádám: i.m., p.102
- ¹⁹ Uo.
- ²⁰ Uo.
- ²¹ FEJÉR Ádám: i.m., p.104
- ²² FEJÉR Ádám: i.m., p.107